

НОВИ ГРАЂАНСКИ ПРОЦЕСНИ ЗАКОНИК РУСКЕ СФСР

1. — *Опште напомене.* — У току 1963. и 1964. у Совјетском Савезу су неке савезне републике, међу којима и руска, донеле нове законике о грађанском судском поступку. Тим актима претходило је један савезни пропис-Основи грађанског судског поступка СССР-а и савезних република (проглашени законом од 8. 12. 1961), којим су уређена основна начела и установе Грађанског процесног права. Кроз Основе изражава се надлежност Савеза у овој правној области: По чл. 14. Устава, у делокруг СССР-а спада и законодавство о уређењу судова и судском поступку. Поменути законици представљају разраду Основа. Према томе, савезно законодавство (бар у овој материји) нема у совјетском праву онај смисао који по југословенском уставу има један потпуни закон.

Пре новог Грађанског процесног законика Руске СФСР (1) био је на снази Законик од 7. јула 1923, који је неколико пута мењан и допуњаван (2). Ново законодавно дело је обимније од старог. Истина, законик од 1923. имао је 473 члана, док нови има 438. Али у оном првом је парнични, извршни и ванпарнични поступак био садржан у 316 чланова, док је остатак био посвећен стечајном праву. Нови законик не обухвата ликвидацију привредних предузећа, него у том погледу упућује на посебне прописе (чл. 415) (3). У његов текст укључена су и 64 члана Основа.

Поред три наведене гране грађанског процесног права, Кодексом је уређена и процедура у неким управним стварима. Основна подела градива изведена је по разделима, и то: I-Опште одредбе; II-Поступак првостепеног суда; III-Поступак у другом степену; IV-Разматрање правоснажних пресуда и решења; V-Извршни поступак; VI-Грађанска процесна права страних грађана и лица без држављанства, тужбе против страних држава, поступање по молбама страних држава, извршење одлука страних судова и арбитража, међународни уговори и споразуми. Раздели се деле на главе. У II разделу оне су сврстане у три одсека: 1) Поступак по тужби, 2) Поступак у стварима које су настале из управноправних односа, и 3) Посебан поступак (код нас ванпарничне ствари). Поред овако једноставне систематике, прегледности текста доприноси и то што сваки члан има свој наслов.

Одредбе кодекса примењују се само на поступак судова. Рад државне арбитраже одвија се по другим правилима. Изузетак од овога представља принудно извршење арбитражних одлука, за које у свему важе одредбе Кодекса. Све ово односи се и на поступак другарских судова.

Пре него што пређемо на приказивање основних начела, сматрамо за потребно-имајући у виду дискусију која се код нас води већ више година — да укажемо на употребу означења „грађански“ у Законнику. Он носи назив *Грађански процесни законик* (Грађдански процесуални кодекс), њиме је уређен *грађански судски поступак* (грађданское судопроизводство), у коме се одлучује о *грађанским правним стварима* (грађданска дела — чл. 1. и 2). Редактори Кодекса, као и они који су припремили Грађански

(1) Он је проглашен 11. 6. 1964.

(2) Он је приказан у чланку проф. Џуље — Грађански парнични поступак РСФСР, Архив, 1956, бр. 3 и 4.

(3) Чланови наведени у овом приказу без ближег означења прописа коме припадају, представљају чланове Кодекса.

законик Руске СФСР од 1964, остали су дакле и после скоро пола века од Октобарске револуције верни традиционалним терминима. Мислим да су с правом тако поступили.

22. — *Начела.* — За оцену оваког поступка особити значај имају начела по којима је он уређен, па ћемо се на њима нарочито задржати.

Пре свега, падају у очи задаци грађанског правосуђа. Они су формулисани са изразитим нагласком на улози суда у друштвеном животу: Дужност грађанског правосуђа састоји се у брзом и правилном разматрању и решавању грађанских парница у циљу заштите друштвеног и државног уређења Совјетског Савеза, социјалистичког привредног система и социјалистичке својине, заштите политичких, радних, стамбених и других личних и имовинских права и интереса грађана, заштићених законом, а тако исто и права и интереса државних установа, предузећа, колхоза и других задружних и друштвених организација. Грађански судски поступак дужан је да олакша учвршћење социјалистичке законитости спречавањем повреде права, васпитавањем грађана у духу испуњавања совјетских закона и уважавања правила социјалистичке заједнице (чл. 2).

Међу основним одредбама нашла је своје место и она која говори о праву заинтересованог лица да се обрати суду ради заштите повређеног или оспореног права или интереса обезбеђеног законом (чл. 3). У оваквој формулацији ово право одговара појму права на тужбу, онако како је схваћено у једном делу совјетске науке (4). Устав СФРЈ даје праву на тужбу више материјалноправни карактер: У његовом чл. 67. говори се о праву на *заштиту* свог права (дакле на добијање заштите, прим. Б. П.). Практично је значајнија одредба по којој одрицање од права на обраћање суду остаје без дејства (чл. 3. ст. 2). Тиме је, супротно владајућем учењу у савременој науци западних земаља, прилично јасно речено да странке не могу својом вољом учинити да једна обавеза, иначе тужљива, добије природу натуралне облигације. Мање је јасно да ли се предња одредба противи схватању по коме изјаву о одрицању од правне заштите треба узети као отпуст дуга. Ми бисмо на то питање одговорили одречно.

У начелним одредбама принцип диспозиције ограничен је на покретање поступка. Поред заинтересованог лица и јавног тужиоца, иницијативу може узети орган државне управе, синдиката, државне установе, предузећа, колхоза или других задружних и друштвених организација, као и поједини грађанин, у случајевима кад се могу обраћати суду за заштиту права и интереса других лица (чл. 4). У нови Законик преузето је познато правило совјетског права, по коме суд може прекорачити границе предмета спора. Он тако може поступити ако је то, према околностима разјашњеним у парници, неопходно ради заштите права и законитих интереса државних установа, предузећа, колхоза и других кооперативних и друштвених орга-

(4) Јуделсон, Советское гражданское процессуальное право, 1965, стр. 190. По Клеинману, треба разликовати право на тужбу у процесном и материјалном смислу. Прво се састоји у праву на обраћање суду, што ће рећи на подношење тужбе. У материјалном смислу, право на тужбу значи право да тужбени захтев буде усвојен. (Клеинман, Советски грађански процес, 1964, стр. 123). Сличну поделу, али са нешто друкчијим значењем изводи Гурвич. Међутим, по овом писцу, треба разликовати право на подношење тужбе од права на обраћање суду (Гурвич, Право на иск, 1949, стр. 45). Мислимо да текст чл. 6. Законика одговара у сваком случају процесноправној страни права на тужбу.

низација (чл. 195). Треба додати да исто правило важи и за жалбени поступак (5). Редактори Кодекса су дакле стали на становиште да дужност поучавања од стране суда није довољно јемство за заштиту права. (Према одсутном тужиоцу, суд ту своју дужност не може да испуни!) Мислим да је за примену ове одредбе од значаја стандард „неопходно ради заштите права и законитих интереса“. Судићи по једном примеру у литератури, рекло би се да одлучивање *ultra petita* није строго ограничено на изузетне случајеве (6). Ово одступање од диспозиције, ма колико изгледало необично, није без оправдања ако се посматра са становишта економичности: Прелазећи својом одлуком границе тужбеног захтева, суд спречава другу парницу. Не треба изгубити из вида ни то да обвезивање на износ који прелази тужбени захтев, не значи да тужилац мора да тражи извршење за цео тај износ. Иначе, поводом смисла предње одредбе може се поставити низ питања на која, нажалост, у доступној литератури нисмо нашли одговор (7). Диспозитивне радње нормиране су као права странака, и то у глави о учесницима поступка. Повлачење тужбе, са оним дејством које има по ЗПП, Кодексу је непознато. „Отказ от иска“ има значај одрицања од тужбеног захтева (чл. 219). Као и у нашем, тако и у совјетском праву суд не сме допустити да поменуте радње произведу дејство ако противурече закону или нарушавају нечија права или интересе (чл. 34).

Начелним одредбама проглашени су још: искључива надлежност судова за решавање грађанских спорова и једнакост грађана пред судом (чл. 5); начело зборног суђења и учешће грађана у вршењу правосуђа од стране првостепеног суда (чл. 6); независност суда од других органа и законитост у његовом раду (чл. 7). Ово друго начело значи да судија одлучује не само на основу закона, него и у складу са социјалистичком правном свешћу (социјалистическое правосознание). Као принципе совјетског поступка, треба још истаћи равноправност странака (чл. 30), јавност, усменост и непосредност (чл. 35). У истој одредби Кодекс говори и о начелу непрекидности, чији смисао је у томе да расправа по свакој ствари мора да тече непрекидно, осим времена одређеног за одмор. Све док не оконча разматрање једне правне ствари, или док не одложи њено расправљање, суд нема право да се упусти у претресање друге.

Принцип савесног коришћења процесним правима снабдевен је имовинскоправном санкцијом: Странку која се о ово начело огреша, суд може обавезати да противнику плати накнаду за губитак времена, сразмерно процесној заради, али не више од 5% од усвојеног дела тужбеног захтева (чл. 92). Као примери злоупотребе процесних овлашћења, наведени су под-

(5) У литератури западних земаља се ово ограничење диспозитивности често узима као једно од правила у коме се најизразитије огледа идеолошки став совјетског законодавца у области грађанског процеса. Види, на пример, Cappelletti, *Ideologie nei diritto processuale-Lezione inaugurale letta il 28 gennaio 1962 per la cerimonia di apertura ufficiale dell'anno accademico nell'Universita di Macerata* — 1962, p. 14.

(6) Јуделсон, наведено дело, стр. 253.

(7) На пример: Да ли правило о одлучивању *ultra petita* важи само у погледу обима тужбеног захтева, или и у погледу његове садржине? Може ли суд да страници досуди више него што је тражила (или нешто друго) и у случају у коме је она, после упозорења, изјавила да ипак остаје при тражењу онако како је тужбом постављено? Ако је досуђено више од тужбеног захтева, па виши суд преиначи тужбу на штету тужиоца, хоће ли овај бити дужан да трошкове другостепеног поступка накнади према висини тужбеног захтева или према износу који му је првостепеном пресудом досуђен?

ношење неосноване тужбе, обесно оспоравање тужбеног захтева и настојања да се спречи правилно и брзо расправљање и пресуђење парнице. Слична одредба постојала је у предратном југословенском праву, и штета је што није преузета и у ЗПП.

Посебну пажњу заслужује упоређење Кодекса и ЗПП-а у погледу начела материјалне истине (8). У совјетском праву, то начело обухваћено је начелом активности суда (чл. 14). Овај други принцип је шири (9). Он се састоји, прво, у дужности суда да предузима све мере предвиђене законом ради свестраног, потпуног и објективног разјашњења стварних околности спора, права и обавеза странака. Изрично је прописано да се суд не ограничава на поднесени материјал и на оно што су тужилац и тужени изјавили. Друго, принцип активности садржи у себи и дужност суда да учесницима парнице објасни њихова овлашћења и дужности, да их упућује у последице предузимања и пропуштања парничних радњи и да сарађује са њима у остваривању њихових права. На тај начин су материјална истина и поучавање странака — два принципа која имају само далеке везе — обухваћена истим чланом Законика. Нема сумње да је тежња за истином у совјетском праву јаче наглашена него у југословенском. Став совјетског законодавца заснован је на поставци да одлука може имати вредности само ако су дате највеће могуће гаранције да је она заснована на чињеничном стању које одговара стварности. Зато је суд, као и кад се ради о кривичном поступку, главни носилац процесне активности усмерене на утврђивање стварног стања ствари. Странке не могу својом вољом да отклоне ту његову улогу. Редактори ЗПП-а узели су за полазну тачку да се у парници ради по правилу о расположивим правима, те да воља странака, одлучујућа за њихов настанак, промену и престанак, треба да остане претежна и у поступку у коме се о њима решава. Доследно томе, у ЗПП-у је прописано расправно начело, од кога постоје значајна одступања, проширена оправдано од стране праксе на све случајеве примене принудноправних одредаба, меродавних за одлуку о предмету спора (чл. 6, 210, 320 и 321). Међутим, стварна разлика је знатно мања него што би се то из предњег упоређења могло извести. Наиме, ни у совјетском праву суд не изводи увек доказивање о неоспореним околностима. И признату чињеницу он може узети у основ своје одлуке ако је она у складу са другим околностима и ако нема разлога за сумњу да је признање предузето под утицајем преваре, силе, претње, заблуде или у циљу прикривања истине (10). Слично томе—видели смо—суд не прихвата признање тужбе или одрицање, нити потврђује поравнање, ако те радње противурече закону или нарушавају нечија права и интересе (чл. 34). Иначе, оне производе дејство. С друге стране, југословенски суд често проверава чињенична тврђења странака по службеној дужности, пошто исто тако често долази у прилику да примењује принудноправне норме. Ни по ЗПП-у суд не сме уважити признање чињеница ако посумња да је воља странке манљива или да се парница

(8) Од стране совјетских теоретичара се у току последње деценије употребљава термин „објективна истина“.

(9) Види Јуделсон, наведено дело, стр. 51.

(10) У том смислу, Клеинман, наведено дело, стр. 151, Јуделсон, наведено дело стр. 155.

води *in fraudem legis*. То исто важи и за диспозитивне радње. Према томе, и поред несумњиве начелне разлике, два процесна система дају у пракси, по нашем мишљењу, блиске резултате.

Практична разлика је много већа у погледу дужности суда да поучава странке. По Кодексу, овај задатак не ограничава се на неугог учесника поступка (чл. 14). Друго — што је још значајније — поучавање се не односи само на процесноправна овлашћења и терете, него и на материјална права.

3. — *Састав суда; изузеће*. — Првостепени суд одлучује у саставу од једног судије и двојице судија-поротника. (Ови други зову се народни заседаатељи.) У поступку по жалби веће се састоји од три судије. Исти број предвиђен је као минимум у већу које решава по протесту против правоснажне одлуке. У парничним стварима суд никад не одлучује мериторно као инокосни. Судије-поротници равноправни су у одлучивању о свима питањима која се постављају приликом разматрања правне ствари и доношења одлуке (чл. 6. и 15).

Установа изузећа уређена је детаљно (чл. 17—24). Поступак је јединствен, што ће рећи да Кодекс не спроводи разлику између случајева у којима је судија неподобан по сили закона (тзв. искључење), и оних у којима разлог за његово изузеће подлеже оцени. У захтеву за изузеће судије одлучују остале судије (?). Законик садржи и правила о изузећу других учесника поступка.

4. — *Надлежност*. — За све спорове су у првом степену надлежни градски (рејонски) судови (чл. 113). Одредбе о месној надлежности (чл. 117 и 118) подсећају на одговарајућа правила ЗПП-а. Искључива месна надлежност по месту где непокретност лежи, прописана је за тужбе о праву грађења, за излучну тужбу, за спор о коришћењу земљишта итд. Допуштена је пророгација месне надлежности, али не и оне која има искључиви карактер (чл. 120).

Кад је реч о надлежности, треба истаћи и принцип деволуције: Сваки виши суд, осим Врховног суда СССР-а, има право да изузме правну ствар из надлежности нижег суда на свом подручју, и да је сам пресуди у првом степену (чл. 114—116).

Суд пред којим је поступак покренут, предаје правну ствар другом суду не само кад је ненадлежан или кад због изузећа не може да врши своју функцију, него и у случају у коме сматра да ће тај други суд брже и правилније расправити спор, нарочито ако се на његовом подручју налази већина доказа. Суд коме је правна ствар предата после правоснажности или потврде решења о упућивању, не може одбити да поступа. У Кодексу је речено кратко и јасно: „Спорови о надлежности међу судовима СССР-а нису допуштени“ (чл. 122. и 125).

Предњим одредбама изражава се мисао да целисходност треба да претеже над правилом по коме тужени има право да му суди само онај суд који је законом предвиђен као надлежан. Иста мисао огледа се и у установи делегације из разлога целисходности. Ти разлози не леже само у тежњи да правна ствар буде брзо и правилно расправљена. Њена предаја

другом суду од стране вишег могућна је и у циљу најбољег обезбеђења васпитне улоге судске расправе (чл. 123).

5. — *Странке и други процесни субјекти.* — Процесна правна способност (способност бити парнична странка) припада грађанима, а исто тако и државним установама, предузећима, колхозима и другим задружним и друштвеним организацијама, „које се користе правима правног лица“ (чл. 31). Процесну пословну способност (парничну способност) имају и правна лица. Њихове спорове воде њихови органи, који раде у границама овлашћења предвиђених законом, уставом или другим прописом, или њихови пуномоћници (чл. 43). Овим правилима је (по нашем мишљењу, сасвим исправно) спроведена доследно органска теорија, која одговара модерним схватањима. Исти став заузет је и у чл. 28. ГЗ Руске СФСР, чл. 38. Пољског, и § 26. Чехословачког Грађ. законика. Супротно томе, кроз одредбе ЗПП-а о законском заступању правних лица изражава се застарело схватање о њиховој пословној, па самим тим и парничној неспособности. Те одредбе заслужују да приликом прве наредне реформе буду измењене.

Странку, старију од 15 а млађу од 18 година, заступа законски заступник, али је суд и њу дужан „привући“ у поступак. У споровима из радних, колхозних и породичних односа непунолетна странка може сама да води парницу. Учешће законског заступника у таквим случајевима зависи од нахођења суда. Иста правила се примењују и на спор који је настао из располагања зарадом. По тим правилима се поступа и кад се као странка појављује пунолетни грађанин који је ограничено пословно способан. За малолетника млађег од 15 година и за пунолетно, пословно потпуно неспособно лице, парницу води законски заступник (чл. 32).

Посебним законима предвиђене су ситуације у којима јавни тужилац, државни орган, установа, синдикална организација и грађанин имају право да покрену спор за заштиту права и интереса другог лица. Кодекс прописује да се то лице обавештава о поступку и учествује у њему у својству тужиоца. Оно може самостално наставити парницу и после одрицања од тужбе од стране органа или грађанина који ју је поднео (чл. 33).

У случају који је посебним законом предвиђен, суд може позвати државни орган да узме учешћа у поступку у сврху испуњења његове обавезе или ради заштите права грађана и интереса државе. Државни орган то може учинити и по својој иницијативи (чл. 42).

Могућност супарничарства је предвиђена без навођења ближих услова под којима тужба може обухватити више лица. Уз то је прописано и правило о самосталности појединих учесника процесне заједнице. Међутим, о јединствености супарништву Кодекс не говори.

Низ одредаба посвећен је трећем лицу. Главно и споредно мешање уређено је углавном на исти начин као у југословенском праву (чл. 37 и 38). Ако суд у току расправљања нађе да једној или другој странци недостаје легитимација, он може уз сагласност тужиоца допустити да наместо њега, односно наместо туженика, ступи у парницу легитимисано лице. У случају да се тужилац противи да буде замењен, трећи може да у парницу ступи као главни умешач. Ако тужилац не пристаје на замену туженог, суд може привући трећег у парницу (чл. 36), који тиме добија положај евентуално

(супсидијарно) туженог. Ова одредба може изгледати необична: Суд намеће трећем лицу улогу туженог против воље тужиоца. Рекло би се да суд овде показује већу бригу за успех тужбе него онај ко тражи правну заштиту. Мислимо, међутим, да правнополитичко оправдање за супарништво *iussu iudicis* у овом случају лежи у тежњи коју смо напред већ забележили — да се спорна ситуација рашчисти у једној парници уместо у две. Но, тешко је порећи да суд, уводећи трећега у парницу против воље тужиоца, узима на себе озбиљну интелектуалну одговорност. Јер, да ли је право обвезати тужиоца да накнади парничне трошкове друготуженом ако је првостепени суд својом пресудом нашао да је ипак легитимисан првотужени, или ако је таква одлука по жалби друготуженог донета од стране вишег суда? (11) Посебно правило предвиђено је за случај у коме је једна од странака престала да буде субјект спорног материјалноправног односа (смрт, ликвидација правног лица, пренос потраживања, преузимање дуга). Овде суд допушта да такву странку замени правопријемник (чл. 40).

Кодекс предвиђа само парнично пуномоћје: Овлашћено лице има право на предузимање свих процесних радњи. Ипак, за најзначајније међу њима то важи само ако су у пуномоћју изрично поменуте (чл. 46).

6. — *Учешће јавног тужиоца.* — Положај јавног тужиоца у грађанском поступку није доношењем новог законика претрпео никакве промене. Овај орган има право да поднесе тужбу или да ступи у парницу у сваком стадијуму, ако је то потребно ради заштите државних или друштвених интереса. Његово учешће обавезно је у случајевима који су предвиђени законом или у којима је оно оцењено од стране суда као неопходно. Он је — као што ћемо видети — овлашћен и да покрене поступак надзора. Јавни тужилац има право да се упозна са списима, да изнесе чињенична твђења, да поднесе доказе и да учествује у њиховом извођењу, да ставља предлоге, да износи правна схватања питањима која настану у току расправљања, као и о суштини правне ствари, посматране у целини. Он, исто тако, има право да предузима друге радње предвиђене законом (чл. 41).

Питање о томе у ком обиму треба предвидети право јавног тужиоца на покретање парнице или на учешће у поступку који тече, ствар је правосудне политике сваке земље. Мислимо да нећемо погрешити ако кажемо да југословенским потребама не одговарају онако широке могућности какве су у том погледу отворене у совјетском праву. Но, то не значи да је у нас непотребна свака дискусија о целисходности интервенције једног јавног органа у грађанским стварима. Као пример, може се навести питање кон-

(11) Напомињемо да проширење парнице на трећега по налогу суда није познато другим правима. Италијански *Codice di procedura civile* предвиђа да ће суд, кад нађе за целисходно, наредити интервенцију трећег лица „за које је спорна ствар заједничка“ (. . . *al quale la causa è comune* . . . art. 107). Установа је преузета из Законика од 1865. Њена природа је и данас врло спорна у науци. (Да ли трећи постаје странка?) На овом месту не можемо се упустити у појединости. Оно што овде желимо да истакнемо, то је да се принудно супарничарство у совјетском поступку јасно разликује од одговарајуће установе у италијанском. У овом другом, принудна интервенција нема за претпоставку нетачну легитимацију туженог. Друго, да би постигао субјективно проширење спора, суд се не обраћа трећем лицу. Свој налог о интервенцији он упућује странкама, одређујући им у том циљу један перемпторни рок. Ако овај протекне, а ниједна од странака не позове трећега, онда судија наређује да се парница брише са списка (арт. 270), услед чега она прелази у једно стање мировања. Види *Costa, Manuale di diritto processuale civile*. 1955, str. 173. i 354.

тролисања тачности судске одлуке о чувању, васпитавању и издржавању деце. Заштита коју друштво указује малолетнима треба да буде обезбеђена и контролом сваке такве одлуке у њиховом интересу.

7. — *Врсте тужби.* — Законик не садржи начелну одредбу о врстама тужби, те не даје решење научног спора о могућности постојања преображајне тужбе у совјетском праву. По владајућем учењу, такву врсту Кодекс не познаје. Све тужбе своде се на два вида — за осуду на чинидбу и за утврђење (12). Супротно гледиште узима да преображајна тужба постоји и у совјетском поступку (13). Мислимо да чл. 6. Грађанског законика Руске СФСР од 1964. даје за право другом од изложених гледишта тиме што прописује да суд заштиту права пружа, поред осталих начина, и „укидањем или променом правног односа“. Суд је, дакле, тај који својом одлуком укида или мења постојећи однос.

8. — *Припремни поступак.* — Искуство са старим Кодексом показало је да је брижљива припрема расправе једно од најзначајнијих средстава у борби против развлачења поступка. За разлику од југословенског права, у стадијуму припреме нема никаквог расправљања. Пошто је нашао да се по тужби може поступати, судија појединац, без заказивања рочишта, прибавља потребна објашњења од странака. Он то чини понаособ са сваком од њих, али туженог позива само у неопходним случајевима. Истовремено, он поучава странке о њиховим процесним правима и обавезама и даје им подстицај да поднесу доказе. Он туженом може указати и на потребу писменог одговара на тужбу. Судија у току припремног поступка одлучује о учешћу трећих лица у парници, стара се да на расправу буду позвани сведоци и вештаци, прикупља писмене доказе и предмете увиђаја. Сва решења у овом стадијуму поступка доноси судија појединац.

9. — *Изостанак.* — Ако странка не дође пред суд упркос уредном позиву, суд може да одржи расправу и у њеном одсуству. Совјетско право не познаје пресуду због изостанка, јер би то противуречило начелу материјалне истине. У случају да обе странке изостану без оправданог разлога, суд одлаже расправу, осим ако је било која од њих тражила да се расправља у њеном одсуству. Поновни недолазак има за последицу обустављање поступка (оставленије иска без разматренија). Но суд ће, кад нађе да је то могућно, одлучити о предмету спора на основу грађе садржане у списима (чл. 158, 221 и 222).

10. — *Рокови.* — Тежња да се спор што пре оконча, добила је у Кодексу свој израз и кроз одредбу о најдужем року у коме је суд дужан приступити разматрању правне ствари у неким врстама спорова од већег друштвеног значаја, као што су они о потраживању издржавања и о накнади штете учињене повредом, оштећењем здравља или проузроковањем смрти храниоца. Рок за испуњење ове дужности износи 10 дана ако се странке налазе у истом граду или рејону, а иначе 20 дана (чл. 99). Предњи рок спада у исту врсту у коју по југословенском праву спадају рокови за доно-

(12) Клеинман, наведено дело, стр. 117; Јуделсон, наведено дело, стр. 246. и 247.

(13) Ово схватање заступа процесуалиста Гурвич у чланку Види исков по советском грађанском процесуалном праву (Известия отделения экономики и права АН СССР, No 2). Чланак смо приказали у Архиву 1945/6—8.

шење пресуде и за њену писмену израду (чл. 324. и 326. ЗПП). С обзиром да прекорачење оваквих, инструктивних рокова не повлачи никакву процесну санкцију, питамо се није ли им место пре у судском пословнику него у одредбама о поступку.

Предаја поднеска преко поште до истека последњег дана рока чини радњу благовременом и кад је пошилка обична, а не препоручена (чл. 101).

Пропуштање рока, како законског тако и судског, повлачи преклузију (чл. 102). Повраћај у пређашње стање предвиђен је само за пропуштање рока (чл. 105).

За време прекида поступка рок не тече, а по престанку прекида он не почиње тећи изнова, него се наставља (чл. 103).

11. — *Расправа*. — Рочишта у парничном поступку заказују се само ради претресања предмета спора. Расправа почиње извештајем председника суда или судије поротника (14). После тога приступа се саслушавању странака и трећих лица, која у парници учествују у својству процесних субјеката. Редослед саслушавања прописан је Кодексом (чл. 146. и 166). Затим суд изводи доказе (чл. 167—181). Пошто и тај део расправе буде окончан, странке и други учесници могу допунити своја чињенична твђења и доказне предлоге (чл. 184). У завршној фази расправе они дају своју оцену процесне грађе и излажу своја правна схватања. При томе они не могу износити нове околности нити се могу позивати на нове доказе. Но суд има право, ако се то поводом дискусије странака покаже као потребно, да својим решењем врати расправу у претходну фазу (чл. 185—188).

Суд се повлачи на већање и гласање одмах по закључењу расправе, и објављује пресуду одмах пошто буде изгласана (чл. 189, 190. и 203). Законик, дакле, не предвиђа могућност да доношење пресуде буде одложено. Приликом оцене овог уређења треба имати у виду и то да припремним поступком управља један судија, а да већу председава председник суда или судија-поротник. Према томе, нема никаквог континуитета у саставу суда у првом и другом стадијуму парнице (14а). С обзиром на предња правила, за тачност пресуде ће бити потребно да се председник и поротници још пре расправе добро упознају са предметом. Исправно пресуђење непосредно по закључењу расправе претпоставља дубоку концентрацију чланова већа на сва збивања на расправи и њихову способност да још пре већања издвоје одлучујуће моменте и заузму по њима став. Уколико је процесни материјал обимнији и уколико се расправа одлагањем отеже, утолико је те услове теже испунити. Ако за председника већа, с обзиром на његову професионалну формацију, треба очекивати да ће у том погледу бити на висини задатка, за судију поротника се већ може поставити питање да ли је дорастао да у сваком случају доноси пресуду одмах по закључењу расправе. Занимљиво је да по питању времена одлучивања Кодекс не даје суду никакву слободу, док му у многим другим процесним ситуацијама препушта поступање по целисходности. Објашњење можда лежи у настојању совјетског законодавца да спор буде што пре окончан. Ми бисмо у овом питању

(14) Циљ извештаја састоји се првенствено у томе да се присутни грађани обавесте колико је потребно за разумевање расправе. Види Клеинман, наведено дело, стр. 227.

(14а) Ако смо тачно разумели чл. 15. и чл. 145. Кодекса.

ипак дали предност југословенском праву. Тешкоћа је само у томе како да се спречи злоупотреба могућности да доношење пресуде буде одложено.

12. — Доказивање. — Глава о доказивању садржи пре свега дефиницију доказног средства, која нема практични значај. Као докази, набројани су: саслушања странака и трећих лица, искази сведока, исправе, ствари (увиђај) и мишљење вештака (чл. 49). У Кодексу се не спроводи разлика између информативног саслушања странака и извођења доказа њиховим саслушавањем. Поводом оваквог става намеће се питање да ли у савременом југословенском праву има оправдања за два вида у којима странка представља извор сазнања. По ЗПП-у, приликом оцене доказа суд узима у обзир не само оно што је она изјавила у току извођења доказа њеним саслушањем, него и резултат целокупне расправе, дакле и оно што је она рекла пружајући, просто, обавештења у смислу чл. 82. Разлику између једног и другог саслушања, странка не може да разуме. Закон јој налаже да у оба случаја подједнако говори истину. Доказ саслушањем странака није заоденут ни у какав солемнитет. Странка се при томе не заклиње нити даје свечано обећања да ће говорити истину. Па ипак чини нам се да између два саслушања постоји суштинска разлика. Кад странка пружа суду објашњења, она се појављује као субјект процесног односа и њене изјаве имају природу парничних радњи. (Зато је за њихову пуноважност потребно да странка има парничну способност.) Супротно томе, приликом извођења доказа странка је само извор сазнања, она не иступа као субјект процесног односа, те ни њен исказ нема карактер парничних радњи. Доследно томе, она може бити саслушана и кад није парнично способна. Укратко, она је сведок у сопственој ствари, услед чега је овде оправдана и њена кривична одговорност за лажан исказ.

Одредбама о доказивању стварима има се у виду увиђај на покретним стварима у суду (чл. 68—73). Карактеристична је за те одредбе тежња да се обезбеди присуство тих предмета на расправи. У том циљу се прописују дужности државним органима, установама и организацијама да такве ствари предају суду на његов захтев. О увиђају на лицу места говори се у глави о расправи (чл. 179).

Појам исправе одређен је уско: То су акта, документи и писма, пословна и лична (чл. 63). У погледу дужности едиције, није спроведена разлика између случаја кад се исправа налази код парничног противника и ситуације кад се она налази у рукама трећег лица.

Кодекс не предвиђа никакво право сведока на ускраћивање исказа или одговора на поједина питања. То је разумљиво за један поступак у коме је тежња за истином наглашена до крајњих граница. Не могу бити позвани као сведоци: пуномоћник у грађанској парници и бранилац у кривичном поступку, о ономе што су сазнали у вршењу своје функције; лице неспособно да запази чињенице или да о њима да тачан исказ (чл. 61). Занимљиво је да ускраћивање исказа није предвиђено ни у циљу очувања службене тајне. Можда се стало на становиште да се исти циљ постиже искључењем јавности са расправе (чл. 9).

Нарочита пажња поклоњена је саслушавању малолетног сведока (чл. 173). Ако овај није навршио 14 година, суд је дужан пре саслушавања

консултовати педагога. Он то може учинити и кад се као сведок појављује лице старије од четрнаест а млађе од 16 година. У изузетним случајевима, кад је то неопходно за утврђивање истине, суд може одстранити из суднице одређеног учесника поступка за време саслушавања малолетног сведока. Удаљено лице мора, после повратка у судницу, бити упознато са исказом који је дат у његовој одсутности, и мора му бити пружена могућност да сведоку упути питања. Ова правила очигледно показују старање законодавца да сведочење не буде од штете за морално формирање малолетника или да не доведе до погоршања његових животних прилика. Исте побуде налажу прописивање одговарајућих правила за наше право. Одредбом о могућности ускраћивања одговора на поједина питања није се имао у виду случај саслушавања малолетног сведока. Уосталом, та одредба не може увек да спречи наступање штетних последица. По нашем мишљењу, саслушавање малолетног лица у поступку у коме су странке његови родитељи суд може допустити само ако сматра да такве последице не могу наступити, што ће бити изузетан случај.

Водећи рачуна о огромном значају вештака у савременом животу, Кодекс изрично прописује да мишљење вештака није обавезно за суд и да неслагање суда са тим мишљењем мора бити образложено у одлуци (чл. 78). (Питамо се, зар одлука не мора да садржи разлоге и кад се њом вештаково мишљење усваја?)

Правоснажна кривична пресуда обавезна је за парнични суд који разматра спор о грађанскоправним последицама радње лица према коме је та пресуда изречена. Границе везаности постављене су тако да грађански суд мора поштовати кривичну пресуду у погледу питања да ли су те радње учињене и да ли их је учинило то лице (чл. 55). Овим правилом изражава се начелан став, који је са становишта правне политике бољи од става ЗПП-а (15). Ако потреба очувања угледа кривичног правосуђа налаже да парнични суд буде везан, онда се таква солуција намеће како за осуђујућу тако и за ослобођавајућу кривичну пресуду. Треба додати да такво решење није прихваћено само у совјетском праву. Оно је данас опште усвојен став француске науке и праксе (16). Оно је за парнице о повраћају ствари и о накнади штете предвиђено и у италијанском законодавству (17). Принцип везаности сваком правоснажном пресудом кривичног суда срећемо и у поступцима неких швајцарских кантона (18). Што се тиче домашаја тог начела, текст Кодекса не пружа сигуран основ за закључак по питању да ли је усвојено апстрактно (материјалноправно) или конкретно (процесноправно) мерило. Но, редакторима не треба замерити што нису ишли до краја. Прво, предње питање је такво да је одговор врло тешко дати једним текстом каквим се састављају законски прописи. Друго, сасвим је могућно да су редактори оставили да се мерило временом искристалише у судској пракси.

(15) Не само нашег, него и аустријског (§ 268 ЗПО) и шведског (Кар. 16, § 6 у вези са Кар. 29, § 6 и Кар. 22, § 6 Закона од 1942).

(16) Vidi Valticos, L'autorité de la chose jugée au criminel sur le civil, 1953, p. 220.

(17) Vidi: Bellavista, Lezioni di Diritto processuale penale, 1956, p. 65; Carne-lutti, Istituzioni del processo civile italiano, vol. primo, 1956, p. 93.

(18) Kanton Vaud (art. 122, 143—147 Code de procédure civile od 1911); исто и кантон Tessin (види Repertorio di giurisprudenza patria, Belinzona, 1925, стр. 483. и 1936, стр. 153). Подаци према докторској дисертацији Б. Грађанског, Утицај кривичне пресуде на грађанску парницу, 1959 (необјављено).

О подели терета доказивања, Кодекс каже да је свака страна дужна доказивати чињенице на које се она позива као на основ својих захтева, односно одбране (чл. 50). Оваквом редакцијом изражава се у ствари старо (у пракси омиљено) правило да свака странка доказује оно што тврди. Формула употребљена у Кодексу покрива велику већину случајева, али ипак није потпуно тачна због тога што се њом терет доказивања расподељује субјективно: одлучујуће је од кога потиче тврђење. Али, може ли се то мерило применити и у случају у коме странка, полазећи од погрешне правне оцене, износи једно тврђење које противник, дајући исту оцену, оспорава иако му оно, по правном схватању суда, иде у прилог? Ради се, дакле, о случају у коме странка износи тврђење које је *објективно* за њу неповољно. Тешко је узети да та странка треба да изгуби парницу ако такво њено тврђење остане недоказано.

Прикупљање доказа од стране суда је један начин образовања процесне грађе који стоји упоредо са иницијативом странака. Ако поднесени докази нису довољни, суд упућује странке и друге учеснике поступка да пруже допунске доказе или их он сам прибира (чл. 50).

У одредби којом се прописује начело слободног судијског уверења речено је, поред осталог, да суд доказе цени руководећи се законом (?) и социјалистичком правном свешћу. Поводом овог начела, потребно је учинити две напомене. Прво, оно је ограничено негативном законском теоријом: чињенице које су по закону морале бити потврђене одређеним доказним средствима, не могу бити доказиване никаквим другим (чл. 54). (На пример, непоштовање законом предвиђене обичне писмене форме лишава странке права да се у случају спора позивају на сведоке у циљу доказивања — чл. 44. и 46. ГК РСФСР.) Друга напомена тиче се вредности појединих врста доказних средстава. У том погледу је начело слободне оцене спроведено са више доследности него у југословенском праву: Никакви докази немају унапред одређену снагу (чл. 56). То значи да суд цени доказну вредност сваке, па и јавне исправе. И ова одредба нас ставља пред питање које се тиче нашег права: Није ли круг јавних исправа, онако како је одређен у чл. 219 ЗПП, сувише обиман? Питање се поставља нарочито зато што се сваки извод из пословних књига изједначава с јавном исправом (чл. 5. ЗКПО). Али, појам јавне исправе је истовремено и неодређен зато што ни појам организације која обавља послове јавне службе није довољно прецизан.

13. — *Одлуке*. — Кодекс дели одлуке на пресуде и решења (чл. 191. и 223), дајући тој подели онај смисао који она има у југословенском праву.

Пресуда се доноси већином гласова (чл. 191). Ту одредбу разумемо тако да се принцип већине доследно спроводи и у случају у коме се приликом првог гласања већина није могла образовати. Према томе, суд ће до одлуке доћи гласањем и кад се чланови већа међу собом не слажу у погледу новчаног износа. То значи да ће председник изнети на гласање два мишљења, па ће оно од њих које добије већину изнети после тога заједно са следећим итд., док се не постигне одлука. Исти метод је прихваћен и у италијанском праву (19), и мислимо да је он бољи од онога који је, под ути-

(19) Costa, наведено дело, стр. 208.

цајем аустријског и немачког законодавства, прописан у ЗПП-у (чл. 120). Предност совјетског и италијанског решења лежи у његовом начелном карактеру: Садржај пресуде треба увек да буде одређен гласањем, дакле од стране судија. Метод прибрајања гласова представља наметање мишљења једног члана већа путем закона другим члановима. (Необично је што је у ЗПП за случај неслагања у погледу износа напуштен принцип раздвајања питања и понављања гласања, који је предвиђен за друге случајеве у којима се већина првим гласањем није могла постићи.)

Већање и гласање је тајно и обавља се у посебној просторији која је тим радњама намењена.

За совјетско процесно право карактеристично је да се суд не ограничава увек на доношење одлуке у спору. Могућно је да он, разматрајући правну ствар, примети повреду законитости или правила социјалистичке друштвене заједнице од стране појединих службених лица. Слично томе, он може, приликом расправљања, утврдити крупније недостатке у раду државних установа, предузећа, колхоза и других задружних и друштвених организација. У таквим случајевима он је дужан донети посебно решење (частног одређења), којим налаже службеном лицу, или некоме од поменутих правних лица, предузимање мера у сврху отклањања неправилности. Онај коме је такав налог упућен, дужан је о предузетим мерама известити суд у року од 10 дана (чл. 225). Изложене одредбе показују да задаци совјетског правосуђа прелазе оквира класичног схватања да је суд орган чија се функција исцрпљује у решавању спорних ситуација.

14. — *Жалба*. — Кодекс предвиђа строгу двостепеност (чл. 312). Жалбу може поднети странка или други процесни субјект (чл. 282). Рок износи увек 10 дана (чл. 284). За одговор на жалбу, рок није прописан (чл. 291). Принцип *Tantum devolutum quantum appellatum* не важи. Другостепени суд испитује пресуду како у нападнутом тако и у осталом делу. Он није везан различитим жалбе и дужан је да правну ствар испита у пуном обиму. Проверавање законитости и основаности пресуде односи се и на лица која нису поднела жалбу (чл. 204). То значи — ако ово правило тачно разумемо — да је *reformatio in peius* допуштена.

Жалилац ужива *beneficium novorum*. У Кодексу то није изрично речено, али се може извести из одредбе по којој се, као разлог укидања пресуде и враћања правне ствари првостепеном суду, појављује, поред осталог, и непотпуно разјашњење околности од значаја за парницу (чл. 306).

И у Кодексу се спроводи разлика између две групе повреда процесно-правних норми које се у нашој науци називају релативно и апсолутно битним. Само, ових других има знатно мање него у југословенском праву. То су све ретки (таксативно набројани) случајеви, као што је незаконит састав суда, повреда правила о језику на коме се води поступак, повреда тајне већања приликом доншења пресуде. Утолико већи значај добијају релативно битне повреде (чл. 308). За њих је постављено и правило да пресуда, у суштини правилна, не може бити укинута само из формалног разлога (чл. 306).

Случајеви у којима другостепени суд, слично првостепеном, обуставља поступак, као и они у којима он оставља тужбу без разматрања (чл. 309),

нису обухваћени појмом повреде или неправилне примене процесног права. Са становишта система, то нам не изгледа правилно, јер се и у тим случајевима ради о процесним недостацима.

Другостепени суд одлучује на основу расправе (чл. 295—304). Спровођење усмености и у вишем степену је од необичног значаја за поступак у коме је наглашена тежња за истином. По овом питању Кодекс има несумњиву предност пред одредбом чл. 350. ст. 2. ЗПП, која се скоро никад не примењује.

Жалбени суд може оценити да повреда процесне норме која је у првом степену учињена, ипак није разлог за укидање пресуде. У таквом случају он може на ту неправилност указати у решењу по жалби или у посебном решењу које он у ту сврху доноси (чл. 310).

Одредбе о другостепеном поступку примењују се и кад је првостепена пресуда нападнута протестом. Ово правно средство употребљава јавни тужилац. Он се њиме може послужити и кад није учествовао у поступку пред првостепеним судом (чл. 282).

15. — *Парнични трошкови.* — Међу одредбама о парничним трошковима указујемо на оне по којима се Кодекс нарочито разликује од ЗПП-а.

У низу случајева тужилац је по самом закону ослобођен од оних трошкова који улазе у државне приходе. Такво ослобођење прописано је, на пример, за спорове из радног односа, као и за оне по основу издржавања или по основу проналазачког или ауторског права. Ослобођење од поменутих трошкова може изрећи и суд, полазећи од имовног стања грађанина (чл. 80). Он може одредити и рок за њихово намирење, или њихову отплату у обrocима. Најзад, имајући увек у виду имовно стање странке, он може њихов износ смањити (чл 81).

Кодексом су прописане и судске таксе, које одиста нису високе. Тако, на пример, за вредност тужбе до 20 рубаља такса износи 30 копејки (око 3,75 нових динара). Исти износ одређен је за спорове неимовинске природе и за неке друге (по опозиционој тужби, по тужби за исељење). Највиша такса износи 6% од вредности предмета спора, ако овај прелази 500 рубаља (чл. 82).

16. — *Извршни поступак.* — Материја извршења и обезбеђења разрађена је детаљно (чл. 338—432, односно чл. 133—140). Међу таксативно набројаним извршним насловима, има приличан број таквих који не представљају судске акте (чл. 339). Намирење на основу судских одлука дозвољава се издавањем извршног листа од стране суда повериоцу (тражиоцу извршења). Суд може по молби повериоца упутити извршни лист непосредно судском извршиоцу (чл. 340). Кодекс прописује рок у коме се принудно извршење може тражити. Ако се ради о ствари у којој је бар једна странка грађанин, тај рок износи три године од дана правоснажности пресуде, а у осталим стварима једну годину чл. 345. Међутим, у случају пропуштања овог рока дозвољен је повраћај (чл. 347). Предњи рокови су по свом трајању исти као и општи рокови застарелости (чл. 76 ГК), само што процесни законик не говори о застарелости, него о праву да се пресуда поднесе на принудно извршење.

Заштита личности дужника-грађанина остварена је кроз низ правила. Прво, судски извршилац може дужнику предложити да пресуду добровољно изврши у року од пет дана. (Истовремено, он може, ако то сматра неопходним, да у циљу обезбеђења наложи пленидбу дужникове имовине — чл. 356). Даље, судски извршилац је овлашћен, ако постоје околности које извршење отежавају или га чине немогућним, изнети пред суд питање о одређивању накнадног рока за испуњење чинидбе наложене пресудом или о њеном остварењу у оброцима или на други начин него што је суд одлучио (чл. 355). Предлог са таквом садржином може потећи и од странке. Без обзира ко је узео иницијативу, суд о поменутиим питањима одлучује на основу расправљања (чл. 207 и 360). Потребом заштите извршеника руководи се совјетски законодавац и у неким другим случајевима у којима суд може одложити извршење, као на пример кад се дужник налази на лечењу у здравственој установи (чл. 362). Исти смисао има и правило по коме се извршење на стварима и потраживањима дужника не може спроводити ако износ новчаног захтева не прелази онај део месечне зараде из кога се поверилац по закону може намирити (чл. 368). Тај део износи 50% за обавезе по основу издржавања или накнаде штете, учињене повредом, нарушењем здравља или проузроковањем смрти храниоца. Исти процент прописан је и за остварење обештећења поводом кривичног дела против државне, друштвене или личне имовине. За све друге захтеве, поверилац се може намирити највише из једне петине дужникове месечне зараде. Ако има више таквих захтева, они могу бити измирени и из већег дела зараде, али највише из једне половине (чл. 383). Најзад, кад је реч о заштити извршеника, треба поменути и то да Прилог I уз Кодекс садржи детаљно набрајање ствари неопходних за живот дужника, које не могу бити предмет намирења. (Поред осталог, и стамбене и привредне зграде земљорадника.) Из дужниковог улога на штетњу поверилац може остваривати своје потраживање само ако је оно алиментационе природе, ако потиче из кривичног дела или ако се јавља као последица поделе заједничких улагања супружника (чл. 392).

Уновчење покретности спроводи се по начелима комисионе продаје, преко трговинских организација. У случају да продаја не успе, може се пре поновног надметања извршити нова процена. Ако ни други покушај уновчења не доведе до успеха у року од два месеца од поновне процене, поверилац има право да преузме ствари уз накнаду вредности која је проценом утврђена (чл. 398). Непокретности се продају путем јавног надметања (чл. 399—405). И у погледу извршења пресуде која гласи на радњу, пропуштање или трпљење, Кодекс садржи одредбе које су сличне југословенским правним правилима.

Извршење према државним установама, предузећима, колхозима и другим задружним и друштвеним организацијама спроводи се првенствено на њиховим новчаним средствима (чл. 409). У односима између тих правних лица потраживање се остварује тако што се поверилац са извршним документима обраћа непосредно кредитној установи код које се воде дужникова средства (чл. 410). Од намирења је изузета она имовина наведених

установа и организација, која је неопходна за њихову редовну делатност (чл. 411—413).

Редослед намирења из износа добијеног уновчењем имовине врло је издиференциран. У први ред спадају алиментациона и с њима изједначена потраживања, зараде из радног односа и потраживања по основу проналазачког и рационализаторског права; јавне дажбине и износи по основу обавезног осигурања образују други ред; као повериоци трећега, јављају се кредитне установе за потраживања која нису залогом обезбеђена; у четврти ред сврстана су необезбеђена потраживања државних установа, предузећа, колхоза и других задружних и друштвених организација; сва остала потраживања спадају у пету групу. Предњи редослед се мења у случају потраживања обезбеђених залогом (чл. 419—424).

Правни лекови су једноставно уређени. Прво, поводом радњи судског извршиоца, или одбијања да такве радње буду предузете, свака од странака може поднети редовну жалбу, о којој суд одлучује на основу расправе (чл. 428). Исто правно средство може бити употребљено и у случају у коме је судски извршилац повредио закон самом пленидбом тако да ова треба да буде укинута. Жалбу може поднети дужник или треће лице. Осим тога, предвиђена је и излучна тужба. Кодекс узима да се њом покрене спор о субјективном праву трећег лица, везан с питањем коме припада заплена имовина. По тој тужби тече редовни парнични поступак (чл. 429). Пети део Кодекса завршава се одредбама којима је исцрпно регулисано противизвршење (чл. 430—432).

Обезбеђење суд може изрећи не само по тражењу заинтересованог лица, него и по сопственој иницијативи. Он одговарајуће мере предузима просто ако би у противном извршење било отежано или онемогућено. Постоји само једна установа обезбеђења (чл. 133). Мислимо да је то умесно и да, супротно нашим правним правилима, не треба стварати више института с обзиром на природу опасности (субјективна, објективна) на врсту чинидбе и, евентуално, на постојање или непостојање пресуде. Као једну меру, Кодекс предвиђа и прекид поступка у случају подношења излучне тужбе или оспоравања извршног наслова у парници (чл. 134). О захтеву за обезбеђење суд решава истог дана, без саслушања туженог и осталих учесника поступка (чл. 136). Једна мера обезбеђења може бити замењена другом, или укинута. Одлуку о тим питањима суд доноси на основу расправе (чл. 135. и 138).

17. — *Ванпарнични поступак*. — Појам ванпарничног поступка је Кодексу непознат. (20) Уместо тога, под насловом „Посебни поступак“ обухваћена је материја која се у нашем и у многим другим правима означава као грађанска неконтенциозна. Таквим законодавним решењем потискује се, готово отклања, оштро појмовно разликовање парничног од ванпарничног правосуђа и подвлачи се хомогеност грађанског судског поступка. (21) Овај став се огледа нарочито у одредби да се у правним стварима које су обу-

(20) Предњи поднаслов стављамо зато да би југословенском читаоцу било одмах јасно о каквом се поступку ради.

(21) Ни у науци се посебни поступак не узима као једна грана грађанског правосуђа која стоји упоредо с парничним поступком. Ипак, одсуство спора се истиче као његово битно обележје. Види Клеинман, наведено дело, стр. 252.

хваћене поменутиим насловом, поступа по правилима Кодекса, уз одступања и допуне, прописане законодавством СССР-а и одредбама садржаним у чл. 27—33 Кодекса. Дакле, супротно нашем праву, правила којима се има у виду првенствено парнични поступак не примењују се супсидијарно, него имају карактер основног извора и за ствари „посебног поступка“. Да се те ствари, по мишљењу редактора, не супротстављају парничнима, види се и из тога што за њих има мало заједничких правила у одсеку којим су обухваћене (22). Кодекс каже да суд те ствари разматра уз учешће предлагача и заинтересованих грађана, управних органа, државних установа, предузећа итд. Осим тога, прописано је да суд не одлучује о претходном питању које се појављује у виду спора о праву. У таквом случају се посебни поступак обуставља, а учесницима се упућује поука да могу покренути парницу. Све остале одредбе посебног поступка садржане су у главама у којима су регулисане поједине врсте ситуација и односа.

За даљи законодавни рад на подручју процесног права у нашој земљи став совјетског законодавца од значаја је првенствено по томе што су ствари које називамо ванпарничним, остављене у надлежности суда. Обим ванпарничне материје био је, истина, често мељан (23), али је искуство после четрдесет година показало да она мора остати посао правосуђа. И то не без разлога, бар кад се ради о статусним питањима. Она су такве природе да се за њихово решавање мора грађанину пружити највећа гаранција, а ова се постиже само у судском поступку.

У посебни поступак спадају следеће ствари: утврђивање чињеница од правног значаја; утврђивање да је грађанин неизвесно одсутан и проглашење смрти; одузимање пословне способности; утврђивање да је имовина без власника; утврђивање неправилности уписа у актима грађанског стања; поступак по жалбама на радње јавног бележника (нотара) и органа који предузимају нотаријалне радње; поништај исправа.

С обзиром на појам ванпарничног поступка, онако како се у нас традиционално узима, међу наведеним стварима особиту пажњу привлачи утврђивање чињеница од правног значаја. Као најзначајније околности које могу бити предмет овакве констатације, наведени су у Кодексу: однос сродства и издржавања; регистрација рођења, брака, развода, смрти; фактички брак; припадање исправе лицу чије се име на исправи не подудара са именом на пасошу или у изводу из књиге рођених; посед зграде; несрећни случај; смрт одређеног лица под одређеним околностима, ако уред за грађанска стања одбија да ову чињеницу упише; прихватање наслеђа и место његовог отварања. Суд утврђује факте од правног значаја само ако предлагач не може да на други начин добије исправе којима се они потврђују.

(22) Пада у очи случајност да ни италијански *Codice di procedura civile* нигде не употребљава израз који би одговарао појму ванпарничног поступка. У његовој четвртој књизи, која обухвата посебне поступке (*Procedimenti speciali*, art. 633—831) уређени су, поред осталог, раздвајање супруга, лишење пословне способности, несталост и проглашење за умрлог, расправљање заоставштине итд. Међутим, у италијанској науци се оперише појмом ванпарничног поступка, и за његово означавање се употребљава израз *giurisdizione volontaria*. Види *Redenti, Diritto processuale civile*, I, 1957, p. 11.

(23) Види Клеинман, наведено дело, стр. 253. и 254.

18. — *Поступак у споровима који су настали из управноправних односа.* — У овом поступку суд разматра: жалбе на неправилности у бирачким списковима; жалбе на решења управних органа којима је изречена казна или је наређено испуњење неке имовинске обавезе; потраживања од грађана на име државних и месних пореза, такса и обавезног осигурања (заостали износи). У погледу односа према парничном поступку, за ове ствари важи оно што је речено о ванпарничном поступку.

19. — *Поступак у надзорној инстанци.* — Разлика између протеста против правоснажних одлука и захтева за заштиту законитости по ЗПП-у долазе до изражаја прво у погледу овлашћења на употребу једног и другог правног средства. Кодекс предвиђа читаву листу органа надлежних за улагање протеста. Против пресуде и решења рејонског (градског) суда ову радњу може предузети председник сваког вишег суда, закључно са председником врховног суда аутономне републике. Против решења донетог по жалби протест може изјавити председник другостепеног суда који је о жалби одлучивао. Иста права имају и јавни тужилац аутономне републике, краја, области, аутономне области и националног округа. За председнике судова и јавне тужиоце ширих административно-територијалних јединица, као и за њихове заменике, прописана су одговарајућа овлашћења (чл. 320).

И надлежност за одлучивање уређена је по истом принципу. Она зависи од тога који је суд донео одлуку, а не од тога да ли је повређен савезни или републички закон. Президијум сваког од поменутих судова одлучује о протесту против решења свог колегијума, донесеног у другом степену, као и против правоснажне пресуде и решења рејонског (градског) суда итд. (чл. 321).

Даља значајна разлика према захтеву за заштиту законитости састоји се у томе што протест није везан за рок. Нема сличности ни у погледу могућности да се изазове застој у извршном поступку који је отпочет на основу нападнуте одлуке: Право на одлагање извршења не припада суду, него службеном лицу надлежном за улагање протеста (чл. 323). Што се тиче разлога и граница испитивања, за протест важи исто што и за жалбу (чл. 327). Одлука се доноси на основу расправе, али недолазак парничних странака није сметња за претресање правне ствари (чл. 328). Предња правила показују да протест представља у совјетском праву једно значајније средство правне политике, него захтев за заштиту законитости по ЗПП-у.

Али, поред разлика постоје и несумњиве сличности. Ни један ни други правни лек не везује се искључиво за јавни интерес (24). Нема значајних разлика ни у начину на који је регулисано одлучивање и питање везаности нижег суда одлуком о протесту (чл. 329. и 331).

20. — *Избрано судство.* — Одредбе о избраном суду садржане су у посебном пропису (Приложение о третеиском суде), који је у службеном издању Кодекса објављен као прилог бр. 3.

У субјективном погледу, совјетско право је либералније од југословенског по питању могућности да решавање спора буде поверено избраном суду: Споразум у том циљу могу закључити и поједини грађани. Супротно томе (ако смо законски текст и уџбенике тачно разумели), у објективном погледу

(24) За захтев, то важи после новеле од 15. 3. 1965.

предња могућност трпи ограничење: пред избрани суд може се изнети само настали спор. У односима између грађана дозвољен је, дакле, компромис, а не и компромисорна клаузула. Осим тога, спор из области породичних и радних односа не може бити изузет из надлежности државног правосуђа. Грађани могу свој слушај поверити само избраном суду *ad hoc*.

Због недостатка простора, указујемо само на неколико карактеристичних одредаба у овој материји: уговор се закључује у писменом облику; он мора садржавати, поред осталог, наименовање судија и рок у коме спор мора бити решен; рад судија је бесплатан; суд није везан правилима грађанског судског поступка, али је ипак дужан пружити странкама могућност изјашњења; уговор престаје и смрћу странке; пресуда има снагу извршног наслова; пре издавања извршног листа, судија државног суда испитује да ли је пресудом повређен закон (*révision au fond*) или правила по којима је суд поступао. Избрани суд *ad hoc* може, по вољи заинтересованих, пресудити и спор који иначе спада пред државну арбитражу.

Посебним прописима уређен је поступак пред институционалним изабраним судовима — Поморском арбитражном комисијом (МАК) и Спољнотрговинском арбитражном комисијом (ВАК).

21. — *Одредбе међународног процесног права*. — Кодекс садржи мали број одредаба за ситуације у којима се јавља страни елемент.

Пре свега, проглашава се начело једнакости страних грађана са совјетским у погледу права на обраћање руским судовима и на коришћење грађанским процесним правима. Првенствени значај ове одредбе лежи у томе што се њом странац — тужилац ослобађа терета акторске кауције. Међутим, принцип равноправности пропраћен је резервом: За грађане стране државе, у којој се примењују специјална ограничења грађанских процесних права совјетских држављана, Министарски савет СССР-а може прописати одговарајућа ограничења (чл. 433). Према томе, тужилачка кауција има по совјетском праву природу једне реторзионе мере. Ово решење нам изгледа ближе социјалистичком хуманизму него оно које даје наше право (25).

Парница и извршни поступак могу се према страни држави покренути само уз сагласност њених надлежних органа. Дипломатски имунитет се признаје „у границама које су одређене нормама међународног права или споразумима са одговарајућим државама“ (чл. 435).

Међународна правна помоћ регулисана је на класичан начин. Није предвиђена могућност да руски судови, на тражење страних, поступају по правилима страног законодавства. Они не пружају помоћ ако би усвајање молбе противуречило суверенитету СССР-а или би угрозило његову безбедност (чл. 436).

Значајна је одредба по којој се поступак извршења пресуде страног суда и арбитраже спроводи по одредбама међународних уговора СССР-а. То значи да извршењу нема места у недостатку уговорног односа са земљом из које извршни наслов потиче (чл. 437) (26). По овом питању дајемо

(25) Hans Sperl је још 1930. у свом уџбенику истакао да тужилачка кауција не одговара модерном добу. Он указује на то да је Institut de droit international још 1874. предложио да се ова установа потпуно укине (Lehrbuch, S. 741).

(26) У том смислу и наука. Види Клеинман, наведено дело, стр. 367.

предност југословенском праву. Непостојање међународне конвенције не треба само по себи да буде разлог неповерења према страниј пресуди.

22. — *Закључак.* — Оригиналношћу чини прво обележје приказаног законодавног дела. У његовим установама и у решењима која оно даје тешко је пронаћи страни утицај. Кодекс је очигледно резултат оцене специфичних потреба совјетског друштва у области грађанског правосуђа. Приликом његове израде значајан елемент морало је представљати и искуство стечено после четрдесет година примене старог законика.

Другу карактеристику Кодекса видимо у томе што је његова материја разрађена у мери која оставља отворено поље суду. Редактори се нису упуштали у појединости, и препустили су пракси да путем тумачења у великом броју случајева пружи одговор на питање које у законском тексту није регулисано. У Кодексу је неким установама посвећена једна или две одредбе, док у другим процесним законцима налазимо читав низ правила с којима се пракса релативно ретко среће (27). Тиме је Кодекс суду наметнуо једну стваралачку улогу, у складу са општом тенденцијом која се испољава у законодавству новијег времена. (Принцип легалитета услед тога не трпи, јер је судија ипак дужан да свој одговор изведе из закона).

Кодекс није „оптерећен“ теоријом. Ова оцена не значи да је приликом његове израде теоријска мисао била одсутна. Њен смисао је само у томе да се кроз установе Законика не изражавају научна схватања. Регулисањем тих установа желео се постићи одређени практични циљ. На који начин треба конструисати став законодавца, препуштено је науци.

Нови законик садржи низ здравих, простих решења, међу којима смо указали на она која су нам изгледала најзначајнија с обзиром на даљи рад у области нашег процесног законодавства. Поред тога, ово дело привлачи и једноставношћу расподеле градива, као и стилем кратких реченица. Разуме се, све што је у њему речено (и све што је остављено за науку и праксу) није за сваког прихватљиво. Али, несумњиво је да оно може служити као надахнуће правнику који одговоре тражи служећи се упоредноправним методом.

Б. Познић

НЕКИ МЕТОДОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ ПРОУЧАВАЊА ОДНОСА ИЗМЕЂУ ОПШТИНЕ И ПРИВРЕДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ У СВЕТЛУ УСТАВНЕ КОНЦЕПЦИЈЕ ОПШТИНЕ*

Савремени услови развитка и друштвени процеси истичу неке нове моменте у вези с уставним појмом општине и њеним положајем у уставном систему. Ти моменти се великим делом огледају у односима између општине и привредне организације.

Расправљање о односу између општине и привредне организације — према томе налаже да се ближе проуче стварна обележја општине у уставном систему Југославије и у вези с тим евентуалне измене, новине као и неке карактеристике које су још раније Уставом утврђене.

(27) Разлика између појединих законика у погледу разрађености материје може бити велика. На пример, Пољски Кодекс *postępowania cywilnego*, од 1964, има 1153 члана, док Кодекс који приказујемо има, као што смо рекли, свега 438 чланова.

(*) Реферат на IX саветовању Југословенског удружења за управне науке и праксу, одржаног јуна 1966. у Приштини.